

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ

© Комова М., 2008

У статті розглянуто проблему видової й типологічної класифікації термінологічних словників. Запропоновано схему класифікації, визначено основні видові класифікаційні ознаки термінологічних словників.

In the article is considered the problems of aspectual and typological classification of terminology dictionaries. There is proposed the scheme of classification, determined the main aspectual classification features of terminology dictionaries.

Термінологічний словник – один із різновидів лінгвістичного словника, у якому подано термінологію галузі (кількох галузей) знань. Теорією і практикою укладання словників займається термінологічна лексикографія. Розроблення загальної класифікації документів є одним із провідних напрямків документознавства, класифікація термінологічних словників розглядається в колі проблематики термінографії.

Метою дослідження є встановлення видових і типологічних особливостей термінологічних словників, розроблення класифікаційної схеми. Це створить передумови для розроблення методології та конкретних способів укладання спеціальних словників, вироблення науково обґрунтованих принципів відбору спеціальної лексики для певних видів і типів термінологічних словників, а також єдиних засад організації, подання (тлумачення, перекладу, опису) лексичних одиниць у спеціальних словниках для створення оптимальних умов користування ними.

Теорію класифікації словників розроблено у працях відомих мовознавців Л. В. Щерби, А. М. Цивіна, С. В. Гриньова, Л. О. Симоненко, О. О. Тараненка, В. В. Дубічинського, документознавців Н. М. Кушнарєнко, С. Г. Кулєшова, Г. М. Швецової-Водки.

Класифікування документів – процес впорядкування та розподілу документів за класами з метою відобразити відношення між ними і скласти класифікаційні схеми. Класифікація документів – система їх підпорядкування, яку використовують як засіб установлення зв'язків між класами документів. Класифікація словників – практичний систематизований опис словників та їхніх жанрів, що склалися історично в тій чи тій національній лексикографічній традиції. Класифікація є ефективним способом систематизації знань, а також презентації особливостей, важливих ознак та характеристик досліджуваного об'єкта. Розв'язання проблеми класифікації словників сприятиме виробленню єдиної методології укладання (тематичний обсяг, реєстр, форма, призначення, функції словника) для кожного виду і типу словників.

Для проведення класифікування словників необхідно дотримуватися таких вимог: непересічності ділень (таке саме ділення треба виконувати за однаковою ознакою); співрозмірності ділень (ділення має бути вичерпним, повним; ділення не має бути ні недостатнім, ні надлишковим); взаємного вилучення ділень (члени ділення одного ряду мають взаємно вилучати один одного); неперервності ділень (члени ділення мають чітко відтворювати структуру понять, бути найближчими до поняття, не перестрибуючи з одного підкласу в інший). Класифікування документів передбачає проведення багатоступеневого, ієрархічного й дихотомного ділення їх на види, підвиди, різновиди. Класифікація має ієрархічну будову, яка передбачає розміщення документів у порядку від вищого до нижчого.

Класифікації притаманна дихотомія, тобто послідовне ділення документів одного роду на два протилежні види, підвиди, різновиди.

Сутність видової й типологічної класифікації словників полягає у диференціації об'єктів вивчення за певними визначальними ознаками. Видову й типологічну класифікаційні схеми створюють на основі різних логічних процесів. Якщо в основу видової класифікації покладено диференціацію ознак, то в основу типологізації – їх інтеграцію. Класифікацію словників здійснюють за різними ознаками, які визначають певний аспект аналізу документів. Кожен аспект аналізу – фасет класифікації – об'єднує певну сукупність видів документів, які мають певні ознаки. В основі кожної класифікаційної схеми лежить одна диференційна ознака: співвідношення лівої і правої частин словника; спосіб розміщення, склад та характер відбору реєстрового словникового ряду; об'єкт відображення; відображення історичних процесів; мета і призначення словника. Класифікація термінологічних словників пов'язана з їхніми структурними особливостями та функціями.

Об'єктом дослідження були українські термінологічні словники, опубліковані в 1948–2002 рр. Упродовж 1948–1989 рр. із найрізноманітніших галузей знань вийшло в світ понад 100 словників з українським реєстром термінів, у 1990–2001 рр. – 550 українських термінологічних словників, енциклопедій, довідників. Високий рівень динамічності термінологічної лексикографії, видова розгалуженість українських термінологічних словників, починаючи з 90-х років, створили передумови для проведення видової й типологічної класифікації словників.

Таблиця

Класифікація термінологічних словників

Ознака	Вид, тип словника
1. Видова класифікація словників	
1.1. Класифікація за інформаційним складником	
Широта охоплення термінологічної лексики	Універсальні, багатогалузеві, галузеві, вузькогалузеві
Спосіб опису лексичного значення слова	Перекладні (двомовні, багатомовні) Праці енциклопедично-довідкового типу (тлумачні, тлумачно-перекладні, довідники, енциклопедії, енциклопедичні словники)
Час творення термінів	Словники сучасної термінології, словники історичної термінології
Опис термінолексики, який ґрунтується на різних рівнях мови	Орфографічний, словотвірний, синтаксичний, семантичний
Склад основного тексту, кількість залучених творів	Моновидання, збірник
1.2. Класифікація за матеріальним складником документів	
Структура, кількість одиниць	Серійні, односторонні, багатосторонні
Матеріальна форма носія інформації	Кодексові, дискові, комбіновані
Характер знакових засобів	Текстові, матричні, комплексні
Спосіб документування	Друковані, електронні
Призначеність для сприйняття	Людиночитні, машиночитні
Канал сприйняття	Візуальні
Повнота відображення мовної лексики	Повні, середні, короткі, словники-мінімуми
Порядок розміщення лексичного матеріалу	Формальні (алфавітні, алфавітно-гніздові) Логічні (систематичні, систематично-алфавітні)
1.3. Класифікація за обставинами існування в зовнішньому середовищі	
Первинність виходу в світ	Оригінальні, передруки й перекладені
Місце створення	Корпоративні, загальнодержавні, зарубіжні
Поширеність вживання термінології	Словники загальноновживаної термінології, словники індивідуально-авторської термінології
2. Типологічна класифікація словників	
Цільове призначення	Довідковий документ; науковий документ; науково-популярний документ; виробничий документ; навчальний документ
Читацьке призначення	Для широких кіл; для окремих категорій фахівців чи угруповань мовців

Видова класифікація термінологічних словників передбачає строгий поділ документів за законами логіки: єдність ознак, співрозмірність членів ділення, їх взаємовилучення, неперервність ділення. Перший з них – найважливіший і вимагає, щоб весь обсяг поняття **словник** було розділено за однією з ознак. Оскільки в документа таких ознак багато, то обсяг поняття треба ділити за кожним із них. Видова класифікація – це диференціація словників за однією найсуттєвішою ознакою. Цю сукупність словників групують у вид. В основу видової класифікації словників покладено три блоки ознак відповідно до різних характеристик: інформаційного та матеріального складників документа, умов існування документа в зовнішньому середовищі (див. схему). Кожен із блоків є критерієм для побудови класифікаційного ряду за пріоритетними ознаками. Ці ряди утворюють багаторівневу структуру класифікаційної схеми термінологічних словників.

Типологізація пов'язана з групуванням словників на основі їх відповідності певній узагальненій моделі – типу, тобто найсуттєвішим рисам, властивим певній групі документів. **Типологія словників** – належність документа до певного типу за сукупністю ознак. Найсуттєвіші типотворювальні ознаки для класифікації словників визначають за їхнім цільовим і читацьким призначенням.

У системі типологічної класифікації термінологічні словники належать до **довідкових документів**, оскільки містять короткі відомості наукового або прикладного змісту, викладені, оформлені й розміщені в порядку, зручному для їх швидкого знаходження. Характеризують високим ступенем узагальнення інформації шляхом стислого викладу відомостей у вигляді готових висновків. Водночас інтеграція ознак, властивих термінологічним словникам, зумовлює значно ширше їхнє функційне призначення і використання. Це дає підстави визначати їх належність не тільки до довідкових документів, але й інших типів. Термінологічні словники можна класифікувати як **наукові документи**, оскільки вони містять результати теоретичних або експериментальних досліджень у вигляді наукових понять та їх номінативних одиниць. Головною їхньою функцією є документне забезпечення науковою довідковою інформацією різних сфер діяльності суспільства: науки, виробництва, освіти, культури, управління. Певну частину термінологічних словників можна класифікувати як **науково-популярні документи**, оскільки вони містять відомості про теоретичні або експериментальні дослідження в галузі науки, культури, техніки у формі, доступній читачеві-неспеціалісту. Їх цільове призначення як науково-популярних видань полягає в розповсюдженні й популяризації наукових та інших спеціальних знань у сфері науки, техніки, виробництва, зокрема їх історії. Вони містять відомості наукового або прикладного характеру, але не у всьому обсязі, а тільки у вигляді основних понять, знання яких необхідне суспільству загалом. Такі словники містять популярний виклад в систематизованому вигляді змісту лексичних одиниць певної галузі знання. Вони забезпечують орієнтацію неспеціалістів в поняттєвому апараті галузі знання. Передусім до них належать ілюстративні термінологічні словники. Частину термінологічних словників можна класифікувати як **виробничі документи**, призначені для використання на виробництві та в інших сферах практичної діяльності, що містять матеріали прикладного характеру, розраховані на фахівців різної кваліфікації. Їх цільове призначення полягає в забезпеченні довідковою інформацією всіх сфер практичної діяльності, зокрема виробництва. З'являється новий різновид лексикографічних праць – термінологічні словники як **навчальні посібники** для забезпечення навчального процесу. До навчальних належать словники, які відображають термінологію певної навчальної спеціальності чи ще обмеженішої тематики – курсу. Виходять словники, які відображають поняттєво-термінологічний апарат певної наукової теорії. Цей різновид словників, як правило, розвивають вищі навчальні заклади для забезпечення навчального процесу. Термінологічні словники, особливо тлумачні та тлумачно-перекладні, використовують у навчальному процесі як довідкову базу.

Термінологічні словники, відображаючи лексику спеціальної сфери, мають чітко окреслене функційне призначення – відображати поняттєво-термінологічний апарат різних галузей науки й

техніки та забезпечувати наукову, навчальну, виробничу діяльність. Це зумовлює критерії відбору термінологічного матеріалу **за читацькою адресою**. Термінологічні лексикографічні праці призначено **широким колам** науковців, викладачів, студентів усіх спеціальностей або певної спеціальності, аспірантів, слухачів підготовчих відділень, слухачів системи підвищення кваліфікації, учнів, науково-технічних працівників. Однак існують словники, які виникли як наслідок спостереження за професійною лексикою **окремих категорій фахівців чи угруповань мовців**.

Запропоновані диференційні ознаки є найсуттєвішими для поділу термінологічних словників, а репрезентована класифікаційна система охоплює найрізноманітніші типи словників. Кількість диференційних ознак можна збільшити з появою нових типів термінологічних словників. Класифікація документів створює основу для подальшої диференціації документів, дозволяє встановити специфіку кожного виду й типу документа, допомагає орієнтуватися в документній інформації та ефективно її використовувати.

1. Гринев С. В. *Введение в терминологическую лексикографию: Учеб. пособие.* – М., 1986. – 103 с.
2. Дубічинський В. В. *Українська лексикографія: Історія, сучасність та комп'ютерні технології: Навч. посібник.* – Х., 2004. – 164 с.
3. Комова М. В. *Документознавство.* – Львів, Тріада плюс, 2007. – 294 с.
4. Комова М. В. *Українська термінографія (1948–2002): Бібліограф, покажчик.* – Львів, 2003. – 112 с.
5. Кушнарченко Н. Н. *Документоведение: Учеб.* – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Знання, 2000. – 459 с.
6. Симоненко Л. О. Термінологічний словник // *Українська мова. Енциклопедія.* – К., 2000. – С. 630–631.
7. Тараненко О. О. Словник // *Українська мова: Енциклопедія.* – К., 2000. – С. 563.
8. Цывин А. М. К вопросу о классификации русских словарей // *Вопросы языкознания.* – 1978. – № 1. – С. 100–108.
9. Швецова-Водка Г. М. *Типология документа.* – К., 1999. – 176 с.
10. Швецова-Водка Г. М. *Типология книги.* – К., 1998. – 156 с.
11. Щерба Л. В. *Опыт общей теории лексикографии // Языковая система и речевая деятельность.* – Л., 1974. – С. 265–304.